

УДК 343.985

DOI <https://doi.org/10.32782/cuj-2026-2-21>**Тимошко Павло Володимирович**

здобувач

Науково-дослідного інституту публічного права

ORCID: 0009-0009-4207-4095

ПОНЯТТЯ, ЗМІСТ ТА УМОВИ ПРОВЕДЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

У статті зазначено, що визначення поняття будь-якого явища – це розкриття його найбільш суттєвих ознак, що відображають його сутність, тобто його параметрів. З огляду на цю думку, у статті визначено параметри спеціального слідчого експерименту як НСРД як контролю за вчиненням злочину та як безпосередньо спеціального слідчого експерименту. Визначено зміст, умов та параметри спеціального слідчого експерименту, нам підставі чого зроблено висновок, що спеціальний слідчий експеримент – це комплекс здійснюваних уповноваженими суб'єктами, передбачених та регламентованих нормами кримінального процесуального закону дій, що спрямовані на забезпечення штучного «сприяння», або «ускладнення» для реалізації злочинних намірів особи в реальній ситуації з метою створення справжності злочинних дій у свідомості особи, яка планує їх вчинити, а також встановлення та фіксації дійсних намірів такої особи шляхом постійного контролю її дій щодо вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину у зазначених умовах з метою отримання даних, які підтверджують або спростовують інформацію про злочинну діяльність особи.

Ключові слова: спеціальний слідчий експеримент, поняття, зміст, умови проведення.

Tymoshko P.V. Concept, content, and conditions for conducting a special investigative experiment

The article states that defining the concept of any phenomenon involves identifying its most essential characteristics that reflect its essence, that is, its parameters. In light of this view, the article defines the parameters of a special investigative experiment as a means of gathering evidence, as a method of monitoring the commission of a crime, and as the special investigative experiment itself. The content, conditions, and parameters of a special investigative experiment are defined, on the basis of which it is concluded that a special investigative experiment is a set of actions carried out by authorized entities, provided for and regulated by the norms of criminal procedural law, aimed at artificially creating conditions that either “hypothetically” facilitate or “hinder” the realization of criminal intentions in a setting as close as possible to reality for the purpose of recreating the crime in the mind of the person who has taken all necessary actions to commit it, as well as the establishment and documentation of such a person’s actual intentions through constant monitoring of their actions regarding the commission of a serious or particularly serious crime under the specified conditions, with the aim of obtaining data that confirms or refutes information about the person’s criminal activity and ensures the collection of evidence or the verification of evidence already obtained in a specific criminal proceeding.

Key words: special investigative experiment, concept, content, conditions for conducting.

Вступ. Негласна слідча (розшукова) дія – спеціальний слідчий експеримент (надалі – ССЕ) є одним із найскладніших у підготовці та проведенні негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД). Його значення для фіксування підготовки або вчинення кримінальних правопорушень важко переоцінити. Здійснення контролю за вчиненням кримінального

правопорушення можна одночасно зібрати комплекс фактичних даних, що стосуються ряду фактів щодо злочинних дій та інших матеріалів, предметів, які можуть бути визнані доказом у кримінальному провадженні [1, с. 192–193]. ССЕ проводиться відносно конкретних осіб, а також з метою встановлення намірів невідомих осіб [2, с. 179].

До прийняття КПК України, інструментами по виявленню та фіксації злочині були оперативно-розшукові заходи – порядок та умови проведення яких закріплено оперативно-розшуковим законодавством [3]. Частина відповідних заходів знайшла своє відображення у кримінальному процесуальному законодавстві у формі негласних слідчих (розшукових) дій. Так, оперативно-розшуковим законодавством передбачено такі заходи як оперативна та контрольована закупки, контрольована поставка. Відповідні дії закріплено в КПК України як форми контролю за вчиненням злочину. Втім, можна констатувати, що не всі форми контролю за вчиненням злочину знайшли своє відображення в оперативно-розшуковому законодавстві. Зокрема, ССЕ проводяться виключно у межах досудового розслідування, і тому його зміст, порядок його проведення не відображено у жодному з нормативних актів. Разом з тим, у розвиток ідеї правової і демократичної держави, у КПК закріплено, що охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження є одним із завдань кримінального процесу [4]. Тобто, тільки за умови належного рівня регламентування, процесуальних гарантій суспільство сприймає зазначену НСРД як ефективний важіль протидії злочинності. Поряд із зазначеним, аналіз практики проведення зазначеної НСРД свідчить про ряд недоліків її регламентації, які впливають на результативність, до яких (у тому числі) відноситься: нечітке формулювання ССЕ; невизначеність підстав проведення ССЕ; недоліки правового регламентування механізму здійснення ССЕ [5, с. 123–125]; інфільтрація уповноважених суб'єктів у злочинне середовище, що може межувати з провокацією злочину; відсутність чітких меж «умов наближених до реальної обстановки», що забезпечуються у процесі проведення ССЕ.

Матеріали та методи. М. В. Багрій визначив зміст ССЕ, здійснюючи аналіз сукупності властивих йому ознак [6, с. 389].

В. А. Динту, провела розмежування ССЕ останнього зі слідчим експериментом та імітуванням обстановки злочину, виокремивши ознаки, що їх відрізняють та відмітила ознаки, що їх об'єднують [7, с. 186].

Ще ряд робіт були присвячені окремим питанням здійснення ССЕ, у комплексі з НСРД, зокрема В. В. Комашко вважає, що дослідження змісту контролю за вчиненням злочину забезпечує розуміння місця і ролі у системі НСРД [5, с. 55].

З огляду на зазначене виникає необхідність виокремлення поняття, особливостей та змісту ССЕ.

Мета статті – визначення змісту, поняття, завдань та умов проведення спеціального слідчого експерименту.

Результати. Питання проведення ССЕ не були предметом окремих наукових досліджень на монографічному рівні. Науковці здійснювали наукові розробки стосовно окремих складових елементів ССЕ, у контексті організації та тактики його проведення у процесі розслідування окремих злочинів.

Із введенням чинного КПК України, введено в обіг поняття «контроль за вчиненням злочину», але разом з тим – КПК України не містить його визначення [5, с. 34–35]. Формально – ССЕ повинен моделювати штучну обстановку, яка надає можливість перевірити дійсні наміри певної особи що до вчинення злочинних дій. Тобто, потрапивши в умови, що сприяють злочинній діяльності, особа, відносно якої проводиться дана дія, може з власної волі вибрати той чи інший варіант поведінки: ігнорувати ці умови та обставини і не вчиняти злочин або, скориставшись ними, вчинити його [8, с. 145]. Такий підхід дозволяє стисло пояснити сутність дій у ході проведення ССЕ, але не надає його визначення.

Слід зазначити, що обґрунтованість та ефективність контролю за вчиненням злочину, привертала увагу науковців як в галузі теорії оперативно-розшукової діяльності, так і кримінального процесу. Проте, результати вивчення наукових робіт у зазначеній сфері, констатують відсутність ґрунтовного дослідження спеціального слідчого експерименту, як поняття у контексті системі НСРД, зазначених у гл. 21 КПК України. Необхідно відмітити, що підґрунтям розвитку наукового знання є чітко сформована система понять та категорій, що, у свою чергу, є має бути надійним фундаментом теорії [9, с. 52].

Сформулювати певне поняття – це означає виокремити індивідуальні ознаки, визначити сутність, зміст певного об'єкту дослідження (предмета в його суттєвих параметрах).

З одного боку – діючий КПК України на законодавчому рівні закріпив визначення спеціального слідчого експерименту – відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 271 чинного КПК України спеціальний слідчий експеримент є формою контролю за вчиненням злочину, що полягає в одержанні слідчим або працівником оперативного підрозділу інформації шляхом штучного створення відповідних умов в обстановці, максимально наближеній до реальної, для перевірки спрямованості намірів особи, в діях якої наявні ознаки вчинення тяжких і особливо тяжких злочинів та спостереження за її поведінкою [4], але з іншого боку – це визначення може бути віднесено до ряду інших НСРД і не відображає особливостей саме ССЕ.

Оскільки ССЕ – відноситься до категорії НСРД, то відповідно базою для визначення його сутті та поняття є саме зміст НСРД але з врахуванням особливостей спеціального слідчого експерименту як форми контролю за вчиненням злочину.

Досліджуючи теоретичні підходи до визначення НСРД, В. В. Комашко констатує, що останні це дії, спрямовані на фіксацію доказів у конкретному кримінальному провадженні, відомості про факт і методи проведення яких не підлягають розголошенню [5, с. 42]. А. Б. Паршутін вважає, що НСРД – це передбачені та регламентовані нормами кримінального процесуального закону дії визначених законодавством суб'єктів спрямовані на здобування або перевірку вже отриманих доказів, а також процесуально значимих обставин у конкретному кримінальному провадженні [9, с. 67].

Науковці підкреслюють особливість ССЕ у контексті конспіративності їх здійснення [5, с. 43], вважаючи, що втаємничення дій від оточуючих проявляється у: приховування змісту та мети дій від оточуючих осіб, не залучених до їх проведення [10, с. 41].

Аналізуючи вищенаведені визначення можна виокремити кілька параметрів, які повинні бути присутні (оскільки є критеріями

віднесення спеціального слідчого експерименту до категорії НСРД) і у визначенні змісту спеціального слідчого експерименту:

- здійснюється органами, уповноваженими державою на виконання правоохоронної функції;
- негласність дій спеціально уповноважених суб'єктів;
- передбаченість та регламентованість нормами кримінального процесуального закону;
- спрямованість на отримання (збирання) доказів.

Що стосується спеціального слідчого експерименту як форми контролю за вчиненням злочину, то серед параметрів цієї категорії НСРД, які є невід'ємною частиною ССЕ необхідно зазначити:

- ціль – фіксація дій особи, яка вчинює кримінальне правопорушення;
- створення справжності злочинних дії у свідомості особи, яка планує їх вчинити;
- негласність контролю, адже особа, не обізнана з тим фактом, що дії контролюються [5, с. 154].

Що стосується визначення поняття безпосередньо спеціального слідчого експерименту, то у п. 1.12.4. Інструкції визначено, що спеціальний слідчий експеримент полягає у створенні слідчим та оперативним підрозділом відповідних умов в обстановці, максимально наближеній до реальної, з метою перевірки дійсних намірів певної особи, у діях якої вбачаються ознаки тяжкого чи особливо тяжкого злочину, спостереження за її поведінкою та прийняттям нею рішень щодо вчинення злочину [11]. М.Л. Грібов відмічає (і ми підтримуємо думку науковця), що процес визначення змісту та поняття контролю за вчиненням злочину характеризується вживанням суб'єктивних термінів, що спричинює їх широке тлумачення та неможливість чітко відмежувати різні НСРД [12, с. 6–8].

Але ми вимушені брати до уваги також ці параметри, оскільки зазначена інструкція – єдиний нормативний акт де надано нормативно – правове визначення спеціального слідчого експерименту. Тому ми виокремлюємо наступні параметри:

- створення штучних умов;
- реальна ситуація;

- забезпечення можливості фіксації дій особи у процесі реалізації злочинних намірів;
- формування обставин, які є типовими для кримінального правопорушення;
- мета – фіксація злочинних дій;
- забезпечення штучного «сприяння», або «ускладнення» для реалізації злочинної мети особи.

На підставі зазначених параметрів ми пропонуємо розгорнуте визначення спеціального слідчого експерименту, яке на нашу думку повинно бути закріплене у нормативно-правових актах, що регламентують проведення НСРД.

Це комплекс здійснюваних уповноваженими суб'єктами, передбачених та регламентованих нормами кримінального процесуального закону дій, що спрямовані на забезпечення штучного «сприяння», або «ускладнення» для реалізації злочинних намірів особи в реальній ситуації з метою створення справжності злочинних дій у свідомості особи, яка планує їх вчинити, а також встановлення та фіксації дійсних намірів такої особи шляхом постійного контролю її дій щодо вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину у зазначених умовах з метою отримання даних, які підтверджують або спростовують інформацію про злочинну діяльність особи.

Спеціальний слідчий експеримент, як комплекс дій об'єднаних однією метою повинен мати чіткі завдання (які на разі не сформульовані) та умови за яких він може здійснюватися (які на разі комплексно не визначені, а «розпрошені» у різних нормах права), що обумовлює визначення цих умов та завдань як його елементів. Що стосується завдань, то окремі з них виокремлювали науковці для всі НСРД (у тому числі і ССЕ). З врахуванням думок зазначених науковців [13, с. 64; 5, с. 131–136] та результатів опитування ми виокремлюємо завдання ССЕ:

- виявлення ознак кримінального правопорушення;
- встановлення можливості вчинення протиправних дій певною особою;
- моделювання обставин, які забезпечують перевірку дій особи стосовно реалізації злочинних намірів;
- забезпечення прихованої фіксації дій особи;

- встановлення злочинної мети в діях особи (осіб);
- встановлення можливості здійснення певного механізму подій за певних умов;
- встановлення достовірності фактів, що є підставою для здійснення ССЕ;
- контроль поведінки особи – об'єкту ССЕ, стосовно реалізації намірів щодо вчинення кримінального правопорушення відповідної тяжкості;
- забезпечення використання отриманих матеріалів як доказів у конкретному досудовому розслідуванні;
- викриття відомої особи (осіб), яка планувала злочинні дії;
- фіксація фактів злочинних дій особи – об'єкту ССЕ;
- перевірка обґрунтованості підозр відносно особи – об'єкту ССЕ;
- встановлення фактів злочинних дій інших осіб, які не є об'єктами ССЕ.

Спеціальний слідчий експеримент може здійснюватися виключно з додержанням певних умов:

- здійснення ССЕ відносно особи, яка готує або вчинює кримінальне правопорушення;
- наявність кримінального провадження щодо підготовки або вчинення кримінального правопорушення відповідної тяжкості;
- попереднє проведення інших процесуальних дій, які не дали відповідного результату;
- наявність зафіксованих фактів, які свідчать про підготовку особою до вчинення кримінального правопорушення;
- відтворення оперативними працівниками обставин реальної ситуації, ґрунтується на підставі попередньої інформації про спосіб злочинних дій особи – об'єкта ССЕ;
- особа, відносно якої здійснюється ССЕ, здійснює попередню злочинну діяльність без впливу з боку суб'єктів правоохоронної діяльності [14, с. 28].
- виключення застосування засобів прихованого психологічного впливу;
- відсутність провокування (підбурювання) осіб на вчинення злочину (ч. 3 ст. 271 КПК України) [4], що розслідується;
- унеможливлення ініціювання злочинної поведінки особи, що перевіряється;

– ініціатором злочинних дій виступає сама особа;

– можливість зафіксувати дії осіб щодо готування або вчинення кримінального правопорушення відповідної тяжкості;

– відсутність загрози життю та здоров'ю учасників здійснення ССЕ та інших громадян, настання інших тяжких наслідків [5, с. 154];

– наявність вільного вибору особи – об'єкта ССЕ, щодо характеру поведінки під час моделювання відповідної обстановки, максимально наближеної до реальної [5, с. 155].

Висновки. Таким чином, спеціальний слідчий експеримент – це комплекс здійснюваних

уповноваженими суб'єктами, передбачених та регламентованих нормами кримінального процесуального закону дій, що спрямовані на забезпечення штучного «сприяння», або «ускладнення» для реалізації злочинних намірів особи в реальній ситуації з метою створення справжності злочинних дій у свідомості особи, яка планує їх вчинити, а також встановлення та фіксації дійсних намірів такої особи шляхом постійного контролю її дій щодо вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину у зазначених умовах з метою отримання даних, які підтверджують або спростовують інформацію про злочинну діяльність особи.

Література

1. Комашко В. В. Контроль за вчиненням злочину: сутність та зміст. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2013. № 3 (64). С. 183–193.

2. Николаюк С. І., Радченко Р. А. Проведення спеціального слідчого експерименту під час фіксації фактів злочинів у сфері службової діяльності. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 2. С. 177–185.

3. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 22. Ст. 303.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Голос України*. 2012. № 90–91.

5. Комашко В. В. Правові та організаційні основи контролю за вчиненням злочину : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2016. 226 с.

6. Багрій М. В. Спеціальний слідчий експеримент як форма контролю за вчиненням злочину. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 74. С. 386–391.

7. Динту В. А. Спеціальний слідчий експеримент як форма контролю за вчиненням злочину. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 4. С. 184–186.

8. Костогрив Я. О. Взаємодія прокурора, слідчого та оперативних підрозділів під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2021. 255 с.

9. Паршутін А. Б. Теоретичні та правові засади втручання у приватне спілкування при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2020. 237 с.

10. Багрій М. В., Луцик В. В. Негласні слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні : монографія. Львів, 2014. 307 с.

11. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : наказ Генеральної прокуратури України, МВС України, СБ України, Міністерства фінансів України, Адміністрації ДПСУ України, Міністерства юстиції України від 16 листоп. 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1681/51. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text>

12. Грібов М. Л. Забезпечення законності контролю за вчиненням корупційних злочинів, пов'язаних із підкупом : метод. реком. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. 44 с.

13. Никифорчук Д. Й., Корчовий М. М. Щодо поняття та визначення форм контролю за вчиненням злочину. *Розкриття злочинів за новим Кримінальним процесуальним кодексом України* : зб. матеріалів наук.-практ. конф. (Київ, 8 листоп. 2012 р.). Київ : НАВС, 2012. С. 63–67.

14. Тарасенко О. С. Окремі аспекти проведення спеціального слідчого експерименту. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2015. № 1 (34). С. 26–29.

References

1. Komashko, V.V. (2013). Kontrol za vchynenniam zlochyynu: sutnist ta zmist [Control over the commission of a crime: the essence and content]. *Visnyk Luhanskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav imeni E.O. Didorenka*, 3(64), 183–193 [in Ukrainian].

2. Nikolaiuk, S.I., & Radchenko, R.A. (2015). Provedennia spetsialnogo slidchoho eksperymentu pid chas fiksatsii faktiv zlochyniv u sferi sluzhbovoi diialnosti [Conducting a special investigative experiment during the recording of facts of crimes in the sphere of official activity]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav*, 2, 177–185 [in Ukrainian].
3. Pro operativno-rozshukovu diialnist [On operational and investigative activities]: Zakon Ukrainy vid 18 liut. 1992 r. No. 2135-XII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 22, 303 [in Ukrainian].
4. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 13 kvit. 2012 r. No. 4651-VI. *Holos Ukrainy*, 90–91 [in Ukrainian].
5. Komashko, V.V. (2016). Pravovi ta orhanizatsiini osnovy kontroliu za vchynenniam zlochynu [Legal and organizational foundations of control over the commission of a crime]. *Candidate's thesis*. [in Ukrainian].
6. Bahrii, M.V. (2014). Spetsialnyi slidchyi eksperyment yak forma kontroliu za vchynenniam zlochynu [Special investigative experiment as a form of control over the commission of a crime]. *Aktualni problemy derzhavy i prava*, 74, 386–391 [in Ukrainian].
7. Dyntu, V.A. (2014). Spetsialnyi slidchyi eksperyment yak forma kontroliu za vchynenniam zlochynu [Special investigative experiment as a form of control over the commission of a crime]. *Porivnialno-analitychne pravo*, 4, 184–186 [in Ukrainian].
8. Kostohryz, YA.O. (2021). Vzaiemodiia prokurora, slidchoho ta operativnykh pidrozdiliv pid chas provedennia nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) dii [Interaction of the prosecutor, investigator and operational units during covert investigative (search) actions]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
9. Parshutin, A.B. (2020). Teoretychni ta pravovi zasady vtruchannia u pryvatne spilkuvannia pry provedenni nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) dii [Theoretical and legal principles of interference in private communication when conducting covert investigative (search) actions]. *Candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
10. Bahrii, M.V., & Lutsyk, V.V. (2014). Nehlasni slidchi (rozshukovi) dii u kryminalnomu provadzhenni [Covert investigative (search) actions in criminal proceedings]: monohrafiia. Lviv [in Ukrainian].
11. Instrukttsiia pro orhanizatsiiu provedennia nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) dii ta vykorystannia yikh rezultativ u kryminalnomu provadzhenni [Instructions on the organization of covert investigative (search) actions and the use of their results in criminal proceedings]: nakaz Heneralnoi prokuratury Ukrainy, MVS Ukrainy, SB Ukrainy, Ministerstva finansiv Ukrainy, Administratsii DPS Ukrainy, Ministerstva yustyt-sii Ukrainy vid 16 lystop. 2012 r. No. 114/1042/516/1199/936/1681/51. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text> [in Ukrainian].
12. Hribov, M.L. (2022). Zabezpechennia zakonnosti kontroliu za vchynenniam koruptsiinykh zlochyniv, poviazanykh iz pidkupom [Ensuring the legality of control over the commission of corruption crimes related to bribery]: method. rec. Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav [in Ukrainian].
13. Nykyforchuk, D.Y., & Korchovy, M.M. (2012). Shchodo poniattia ta vyznachennia form kontroliu za vchynenniam zlochynu [On the concept and definition of forms of control over the commission of a crime]. *Rozkryttia zlochyniv za novym Kryminalnym protsesualnym kodeksom Ukrainy*: zb. materialiv nauk.-prakt. konf. (pp. 63–67). Kyiv: NAVS [in Ukrainian].
14. Tarasenko, O.S. (2015). Okremi aspekty provedennia spetsialnogo slidchoho eksperymentu [Certain aspects of conducting a special investigative experiment]. *Borotba z orhanizovanoiu zlochynnistiu i korupt-siieiu (teoriia i praktyka)*, 1(34), 26–29 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 06.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026